

VÁLEČNÉ HOSPODÁŘSTVÍ DŘÍVE A NYNÍ.

Moderní názory na válku, že je bojem národů o bytí a nebytí, přinesly s sebou změnu v struktuře válečných příprav. Jestliže se dříve prováděly pro válku přípravy pro mobilisaci armád, zajištění výzbroje, výživy vojska a dopravních prostředků, rozrůstá se nyní s ohledem na změněné poměry příprava obrany na všechny jiné, dříve nepojaté prvky. Půda, lid a statky jako činitelé hospodářství jsou v moderní válce nutně i činiteli válečnými. S toho hlediska nutno provádět přípravy a opatření pro válku, pro obranu země. Strategie pak se vlastně stává koordinací válečných operací a všech příprav k nim (počítajíc sem i vojenskou mobilisaci a zásobování armády) s prvky politickými a národohospodářskými.

Když se mezi dvěma státy, které vstoupily do válečného stavu, stal neúčinný prvek politický, t. j. možnost mezinárodního jednání k odstranění sporných otázek, zbývají prvky dva, které tyto státy proti sobě uplatňují, t. j. vojenskou a hospodářskou sílu. Tyto dva prvky jsou pak ve válce národů na sobě závislé, jeden bez druhého je nemyslitelný a neobstojí. Válečné operace jsou závislé na dokonalém vybudování operační základny hospodářské, protože tato zlepšuje kvantitativně výzbrojení armády, kvalitativně taktické využití všech sil, zařízení dopravní a zásobovací, dává možnost zachování životní úrovně civilního obyvatelstva a vůbec zajišťuje věcnou a mravní převahu operační. Na druhé straně dobře vybudovaná hospodářská operační základna omezuje do jisté míry schopnost válečných operací jednak zmenšením počtu operujícího vojska o trupy určené k ochraně hospodářských základů (na příklad aktivní a pasivní obrana proti nepřátelské letecké činnosti, směřující k zničení podniků pracujících na obraně státu, komunikací atd.), jednak ponecháním značného počtu pracovních sil v zápolí k zajištění válečné výroby, která musí relativně se zvýšenou potřebou stoupnouti. Jestliže účelem válečných operací je dosažení bojové nezpůsobilosti nepřítele, je cílem hospodářské strategie zničení jeho politicko-hospodářských prostředků, t. j. vedle zničení armády rozrušení jeho zásobovací základny, pramenů výzbrojních a materiálních, podlomení výroby a podobně.

Když jsme řekli, že válečnými činiteli — právě tak jako hospodářskými — jsou lidé, půda a jejich statky, musíme tyto základní prvky pro válku připravit, aby sloužily k ničení nepřátelských sil, ale také aby sloužily sobě. A právě tato služba v sobě zahrnuje nejen přípravu pro potřeby armády, ale přípravu pro potřeby veškerého obyvatelstva. Chceme-li, aby lid všemi svými silami fysickými, du-

chovnými, mravními a hospodářskými sloužil státu a jeho válečným potřebám, musí se stát starati o krytí potřeb svého lidu, t. j. dáti mu (lidu) při nejmenším tolik, aby udržoval na výši svou životaschopnost, odolnost, vůli a chuť k práci, k obraně státu.

Z této krátké úvahy plyne, že příprava obrany státu — jen po stránce vojenské — je naprosto nedostatečná. Válčí-li národ s národem za použití všech sil, nutno tyto síly k válce připravit; půjde tedy nejen o síly fyzické, vojenské, ale půjde i o síly mravní, kulturní a hospodářské. Neříkám tu nic nového, když uvedu, že válečné hospodářství je zcela odlišné od mírového, protože jeho účel je jiný. Je-li účelem mírového hospodářství zajištění občanstvu nejvyššího blaha, je účelem válečného hospodářství umožnění obrany státu a tím jeho existence. Proto musí být značný rozdíl v obětech, které se pro blaho státu vyžadují v dobách mírových a válečných.

Z toho, co jsme řekli, vyplývá, že charakteristickým znakem moderní války je totalita. Tato totalita má po stránce hospodářské za následek, že je třeba vytvořit takové předpoklady, aby všechny hospodářské síly národa a státu mohly sloužit obraně státu. Vytvoření těchto předpokladů, uskupení a organisace všech opatření, která umožňují totální obranu státu, přísluší brannému hospodářství, za války hospodářství válečnému.

Přeorientace hospodářství k účelům válečným.

Jaké jsou úkoly branného hospodářství? Prvním úkolem je péče o všechny potřeby branné moci a všech jiných branných sil národa v míru, druhý úkolem je příprava hospodářské mobilisace. K splnění prvního úkolu se nemůže branné hospodářství v ničem lišit od normálního mírového státního hospodářství, jen nutně vyžaduje toho, aby při řešení všech hospodářských otázek byl vzat zřetel na hledisko obrany státu; tím se zajistí, aby určitá mírová hospodářská opatření nebyla protikladem a neztěžovala přípravu hospodářské mobilisace, nýbrž ji usnadňovala. Pokud jde o druhý úkol, má branné hospodářství vypracovat podrobný program hospodářského mobilizačního plánu, který by zajišťoval všechny prostředky nejen pro brannou moc, ale i pro obyvatelstvo ve státě; dále má budovati plán k využití všech sil tak, aby byla zajištěna kontinuita při přeměně mírového hospodářství na válečné. Posledním úkolem pak je příprava válečného hospodářství. Branné hospodářství má zajistit vysoký válečný potenciál, který obsahuje vedle vojenských sil všechny hospodářské i mravní zdroje národa i státu.

Úkolem hospodářské přípravy pro případ každé války, zejména však války s dlouhým trváním, je přeorisance mírových hospodářských sil na potřeby válečné. Jestliže v mobilisaci armád hraje jednu z nejdůležitějších rolí rychlost, o čemž nás poučuje světová válka, kdy se ukázaly nedozírné následky mobilisace Německa o několik hodin dříve skončené než Belgie a Francie — hraje rychlost jednu z nejdůležitějších rolí i při mobilisaci národa a jeho hospodářských sil. Už také proto je třeba přeorganisovat mírové hospodářství na válečné co nejrychleji, protože začátkem každé války vznikne hospodářská krise, která bude tím účinněji utlumena,

čím dříve budou nasazeny metody válečného hospodářství. Netřeba dále připomínat, že rychle provedená hospodářská válečná organizace znamená náskok nejen před nepřítelem, ale má velký vliv i na další hospodářský a psychologický vývoj ve státě.

Hospodářská příprava směřuje k tomu, aby zajistila věcné prostředky, k obraně státu potřebné. Při přípravě musíme si být vědomi všech okolností vnějších, na něž nemůžeme mít za války skoro žádného vlivu, a vnitřní konstelace hospodářské, kterou ovládáme, nebo máme ovládati i za války. Účinky vnějších vlivů jsou tak dalekosáhlé, že by mohly znemožnit hospodářské vedení války, resp. zkrátit možnost obrany na dobu nejkratší.

Válečné hospodářství nutně žádá, aby vedle přípravy hospodářské mobilisace byla včas vykonána organizační a právní opatření, jež mají za války vejít v platnost. Toto období se pak úplně liší od doby mírové. Práví se, že válečné hospodářství má zcela jiný cíl; neprodukuje se proto, aby byl zvýšen národní majetek, který by sloužil k další výrobě statků, nýbrž produkuje se statky, žije se z podstaty při současném ztenčování národního jmění, aby státu byly dány potřebné prostředky k dosažení válečného cíle — k vítězství.

Válka podle dosavadních zkušeností má za následek nejen přerušení diplomatických styků, ale i obchodně politických vztahů a vůbec tedy přerušuje z valné části mezinárodní směnu. Přerušena mezinárodní směna statků a blokáda válčících států, ať již úplná nebo neúplná, nutí stát k opatřením, která by zvýšila co nejvíce jeho soběstačnost a tím schopnost dlouhé obrany. Válka dále přesunuje spotřebu obyvatelstva ve prospěch branné moci, které musí výroba zajistit nejen výživu, ale i jiné spotřební statky, hlavně zbraně, střelivo, válečný materiál, a to na újmu soukromé spotřeby. Konečně válka vyžaduje značného finančního napětí, čímž vzniká ve státě vedoucím válku nedostatek peněžních kapitálů. Poněvadž tvorba nových kapitálů je válečným hospodářstvím ztížena, je třeba sáhnout k mimořádným válečným metodám, které vždy i v sebe bohatších státech vedou k postupnému snižování životního standardu, a to nejen nedostatkem potřebných statků, ale i zvýšeným vydaněním, ve státech finančně slabších k inflaci jakéhokoli druhu.

Z této krátké úvahy plynou zásady válečného hospodářství. Příkladem uvedu jen některé:

1. státní autoritou řízené hospodářství v produkci, distribuci i spotřebě;
2. boj o zvýšení soběstačnosti tvořením zásob, zvyšováním vlastní výroby, hledáním nových zdrojů;
3. náhražková výroba, resp. hledání nových zdrojů surovinových, které by nahradily chybějící suroviny cizí při přerušené mezinárodní směně,
4. regulace dovozu a vývozu,
5. organizace pracovních sil a dopravních prostředků,
6. úprava styku s neutrálními státy k podpoře výroby a spotřeby státu vedoucího válku,
7. uplatnění válečných finančních metod,
8. hospodářská propaganda.

Problém hospodářské soběstačnosti.

V moderní válce musí stát počítati s tím, že jest odkázán jen na svá hospodářství, neboť válka přetíná mezinárodní směnu a eventuální blokáda znemožní jakýkoliv dovoz nebo jen zmenší na nejmenší míru. Doprava vzduchem a na kontrolovaném moři při uzavření námořních cest nestačí ovšem krýti všechny potřeby. Pokud bude lze dovoz uskutečniti, bude třeba hledat pro něj nové, daleké cesty, z čehož vyplývá požadavek již v míru tvořiti trvalé zásoby, poněvadž nebude možno předvídat na dlouho počátek válečné zápletky. Vzhledem na dovoz statků ve válce po nových a delších cestách musí býti objednávky činěny již několik měsíců předem.

Hlavně tedy musí stát spoléhati na sebe, a proto je nucen připraviti pro případ války hospodářství autarkní.

Zvýšené spotřebě musí se přizpůsobiti podle možností výroby. Je to nejdůležitější problém, neboť jen výroba umožní obstarání věcných prostředků nutných k vedení války a k výživě národa.

Spotřeba za války značně převyšuje mírovou, a proto by nastala značná nerovnováha. Nutno počítat s tím, že spotřeba stoupá a výroba z různých důvodů klesá. U výživy by snad nebyl teoretický rozdíl tak veliký, protože povolané osoby v činné službě, jsouce zásobeny státem, nemají dalších požadavků.

Ještě hůře je tomu u jiných statků, zejména u prostředků nutných k vedení války. Při nedostatečné výrobě a zvýšené spotřebě by nastal v brzkou dobu nedostatek potřebných statků. Protože požadavek obrany státu musí býti plně uspokojen, má to za následek zatlačení soukromého konsumu, nucené zmenšení spotřeby obyvatelstva. Aby zatlačení soukromého konsumu nebylo obyvatelstvu vůbec znemožněno obstarat si nejn nutnější spotřební statky, musí býti potřeby obyvatelstva objektivně určeny. Jednotlivci se dostane jen tolik, kolik podle objektivního úsudku státu mu postačí ke krytí životní potřeby, nikoliv tolik, kolik by žádal podle potřeby subjektivní. Jakmile však stát určuje objektivní potřebu jednotlivcovu, musí učinit taková opatření, aby umožnil každému jednotlivci tuto potřebu podle jeho prostředků si obstarat. Dále jest zájmem válčícího státu, aby z důvodů psychologických určení potřeb vešlo v platnost co nejdříve, ihned na počátku války, a to podle míry existenčního minima, aby zásoby statků nebyly velmi subjektivními požadavky jednotlivých soukromých spotřebních hospodářství brzo vyčerpány v neprospěch státu, který je ke své obraně nutně potřebuje.

Cena je regulátorem mezi výrobou a spotřebou. Stát za války má nesmírný zájem na tom, aby dosáhl vysokého stupně výroby, ale aby udržel ceny co nejnižší, protože:

a) stoupaní cen má za následek zvyšování všech hospodářských čísel a při převýdeji bankovek pokles peněžní jednotky — jinými slovy inflaci,

b) je-li za války při vysoké spotřebě nedostatek statků, nelze přizpůsobovati potřebu zásobě vzestupem cen a tím vyloučit ze spotřeby osoby nejméně majetné, které nemohou platiti vysoké ceny.

Ani distribuci důležitých statků nelze přenechati cenovému zápasu. Bude to musit stát regulovati ceny a udržovati je nižší, než by plynuly z volné soutěže, a rozdělovat nutné statky podle určitého

pořádkového principu. Jakmile bude stát regulovati ceny, vylučuje tím volnou soutěž. Chce-li však regulovat ceny, musí zachytit všechny zásoby statků, musí nuceně organisovati celou distribuci, musí přikročiti k organisaci a určení rozsahu výroby, musí určit koeficient spotřeby.

Státy musí tedy velmi účinně zasáhnouti do všech hospodářských složek a musí všechna hospodářství ve státě řešit, t. j. usměrňovat se svého solidaristického hlediska dosavadní výrobní soustavu i spotřebu. Řízené hospodářství má tedy ve válce udržovat rovnováhu podle státní vůle. Statky se nestávají kolektivním vlastnictvím státu, stát se nestává vlastníkem výrobních a distribučních organisací, ale normou zasahuje do individualistických hospodářství tak, aby dosáhl cíle řízeným hospodářstvím.

Tu lze ovšem namítnouti, že určování cen z moci státu neprospěje maximální výrobě, protože výrobce, který nemůže očekávat velké zisky, nebude mít na zvýšené produkci zájem. Kdyby se ponechala volná soutěž, kdyby se platily žádané ceny, byla by tím podnícena chuť k podnikání, což by vedlo k rozmnožení statků. Na to lze říci jen tolik: Kdyby se vyplácely ceny žádané podnikatelem, vedlo by to k finančnímu přetížení státu, ale vedlo by to i k inflaci, která rozvrací spotřební hospodářství a vůbec ničí stát finančně. Proto je lépe udržovati ceny podle vůle státu, ovšem na takové výši, aby se i při tom jevilo podnikání rentabilní, t. j., aby čistý výnos neklesl nikdy pod výnos vkladu; při stanovení cen nutno totiž vždy hodnotiti i podnikatelské riziko. Kdyby se však při tomto systému, který dává podnikatelům možnost přiměřeného zisku, ukázala nechuť k podnikání, nutno zakročiti proti takovému podnikateli k odstrašení jiných nejprůběžnějšími trestními sankcemi.

Základem řízeného hospodářství je tedy organisovaná výroba. Aby stát mohl výrobu lépe řídit, musí vytvořiti celou organizační síť, v níž by se uplatňovalo státní solidaristické hledisko podle válečných potřeb. Válečné hospodářství, autoritativní rozhodování státu a řízení hospodářského dění musí tedy být připraveno v míru, aby mohlo být nasazeno počátkem války.

Válečná autarkie, a na ni musíme zde omezit svou pozornost, znamená soběstačnost ve státě pro případ války. Dělí se pak zásadně na dva problémy: na problém soběstačnosti v prostředcích nutných přímo k vedení války a na problém soběstačnosti vzhledem k výživě všeho obyvatelstva a dotování potřebnými statky při blokování hranic. Soběstačnost je pak dána dvěma momenty, jednak dostatečnou zásobou všech statků, potřebných k oběma účelům (tedy dostatek potřebných surovin, výrobních zařízení a plodné půdy), jednak neekonomičtějším používáním daných statků.

Nedostatek surovin nelze ovšem nahradit a lze předejít jeho nepříznivým účinkům jen tak, že se státy v míru dostatečně jimi zásobí. Stát, který je v nebezpečí, že bude napaden nepřátelskou mocí a má nedostatek veškerých surovin, musí si být vědom, že prvním jeho úkolem je předejít účinkům blokády hranic vytvořením surovinových zásob. Vytvoří si tak jakousi umělou soběstačnost, jež je však nutnou podmínkou úspěšné obrany.

Co naproti tomu lze nahradit, je nedostatek výrobních zařízení, a je druhým úkolem státu, který je v nebezpečí, že bude napaden, aby podporoval vždy průmysl, který přímo vyrábí statky potřebné k obraně státu (továrny na zbraně všech druhů, na střelivo, na chemické látky, atd.), anebo aby hleděl k tomu, aby daný průmysl, který nesloužil v míru přímo výrobě obranných statků, byl schopen přeměny na válečný průmysl.

Jestliže předpokládáme, že stát je schopen vyrobit dosti prostředků k obživě, musíme se postavit před otázku, jak jich použije pro obyvatelstvo. Jiná míra platí v míru, jiná ve válce, kdy spotřeba je značně větší. Je to tím, že vojsko více spotřebuje, takže na ostatní obyvatelstvo zbude menší množství, a problém je, aby zbylé množství bylo rozděleno časově a dosovaně (t. j. na dávky, kolik statků na jeden den a na jednoho obyvatele) tak, aby se dostalo největší soběstačnosti a aby nebyl na jedné straně objektivní nadbytek a na druhé straně bída a hlad. Neboť vítězství není dáno jen vítězstvím na frontě, nýbrž v značné míře i situací v zápolí. Bída rodin příslušníků armády rozleptává a demoralisuje vojsko a působí přímou újmu na národě. Nutné by nastala nerovnoměrnost, lidé s odvozenými důchody by umírali v městech hladem a podnikatelé by nadměrně bohatli, kdyby stát ponechal péči civilního obyvatelstva o sebe osudu. Válka vyvolá tu nutně potřebu řízeného hospodářství, a to ihned na počátku v době dostatku, kdy jsou tu ještě statky, s nimiž lze ekonomicky nakládati, t. j. šetřit jimi a rozdělovat je tak, aby se dostalo na všechny a podle objektivní potřeby.

Soběstačnost může býti zajišťována několika způsobem:

1. vlastní produkci průmyslovou a zemědělskou po stránce výroby surovin, investičních a spotřebních statků, dále pak soustavným zlepšováním této produkce racionalisací;
2. při zajištěných výrobních zařízeních, ale nedostatku surovin a polotovarů vytvořením celostátních zásob takových surovin, které nepodléhají brzké zkáze a jsou s to při prvním válečném chaosu a při přerušení mezinárodní směny zajistit delší dobu válečnou spotřebu;
3. při nedostatku vlastních surovin a polotovarů zajištěním náhražkové výroby, tedy získáním potřebných surovin a polotovarů syntetickou cestou z domácích pramenů;
4. zajištěním statků potřebných k vedení války ve spojeneckých státech nebo ve státech, u nichž se předpokládá zachování blahovolné neutrality;
5. za války lze soběstačnost zvýšit okupací válečnou mocí oněch přilehlých států, jež jsou s to co nejvíce doplniti chybějící prostředky, a konečně
6. i opatrováním nejdůležitějších prostředků nejen ze států neutrálních, ale i ze států nepřátelských prostřednictvím států neutrálních.

Tak mohli bychom postupně pojednat o problematice ostatních složek válečného hospodářství.

Od válečného hospodářství nutno rozlišovat hospodářskou válku, která není strukturou hospodářskou, nýbrž druhem války a může doprovázet každou moderní válku ve vojenském smyslu. Hospodářská válka poškozují nejen nepřátelské hospodářství, ale oslabuje protivníkovu vojenskou sílu a zmenšuje národní odolnost. Jako

prostředků užívá hospodářská válka uzavření cest, jimiž se dopravuje zboží do válčícího státu (blokáda), vojenské obsazení hospodářských základů protivníka, ničení hospodářských základů, zabavování nepřátelského majetku a finančních prostředků v cizích státech, zvýšený tlak na neutrální státy, aby zastavily nebo omezily vývoz do nepřátelského státu, systematické rozrušování zahraničního obchodu a podobně. Za branného konfliktu stává se tedy hospodářská válka součástí vojenských operací válčících stran.

Finanční plán pro případ války

jest pojmově totožný s každým jiným finančním plánem a jde v něm o to, jak získat peněžní prostředky k vedení války. Peníze totiž představují nakonec reálné statky, které stát potřebuje ke své obraně a uskutečnění válečných cílů. Hledá-li tedy stát finanční prostředky a připravuje-li plán na opatrování těchto prostředků, hledá vlastně věcné prostředky nutné k obraně státu. Proto se každý problém hospodářského rozvrhu jeví především jako problém peněžní nebo finanční. Kdyby ovšem došlo k rychlému inflačnímu znehodnocování peněz a ke vzestupu cen, ztratily by peníze svoji funkci reprezentantů věcných statků a hospodářské myšlení by se přeorientovalo z peněžního na věcné. V takovém případě by státu nestačilo mít v rukou peněžní prostředky, a kdyby se mu nezdařilo dosíci cenové stabilisace, byla by hospodářská anarchie neodvratnou.

Hledá-li tedy stát finanční úhradu pro vedení války, pak vlastně hledá prostředky, pomocí nichž by mohl část soukromého vlastnictví převést na sebe a použít získané prostředky způsobem, jak sám potřebuje. Získává-li stát peněžní prostředky a tím možnost dispozice přírůstkem věcného bohatství nebo důchodu národa, zkracuje obyvatelstvo; proto však musí bedlivě uvažovati, jak má být toto břemeno spravedlivě rozvrženo na jednotlivce nebo třídy.

Jednou z metod válečného financování je zvyšování státních příjmů daněmi. Peněžní a reálný důchod obyvatelstva se sice zkracuje, ale cenová hladina zůstává v hrubých rysech nezměněna. Ovšem stát musí plně dbát únosnosti obyvatelstva, a to jak osobní, tak i věcné. Osobní únosnost je závislá na účelu, který je sledován a má být uskutečněn. Je-li se někdy další zvyšování daní v míru neúnosným, protože by podstatně snížilo životní úroveň obyvatelstva, může stát za války, kdy jde o zachování státní existence a svobody jít ještě dále, protože obětí svých občanů vykupuje daleko vyšší užitek. Při věcné únosnosti musí stát přihlížet k tomu, aby podnikatelé neztratili zájem na podnikání.

Kdyby stát za války používal ke zvýšení svých příjmů jen tisk bankovek, t. j. úvěrů čerpaných z cedulového ústavu, způsobil by postupně inflaci, čímž by byli poškozeni občané nejméně sociálně zdatní. Proto státy dbají při použití této metody nejvyšší opatrnosti.

Jako třetí metoda pro zvyšování státních příjmů za branného konfliktu přichází úvěr, a to buď domácí nebo zahraniční. Tu se ovšem rozšiřuje přítomný rozsah upotřebení na úkor budoucího, který bude muset dluh spláceti. Vnitřní úvěr se poskytuje z úspor a tyto jsou vyjádřeny číselně úhrnem vkladů. Tento úhrn vkladů nezname-

ná však úhrn peněžních prostředků pohotových k úvěru, protože vklady jsou až na malý zlomek zapůjčeny podnikům, pracují v nich a jsou tedy proměněny v reálný kapitál, t. j. ve stroje, budovy nebo sklady. Pouze ta část úspor je k dispozici — a s tou lze počítat pro válku — která je dosud nezapůjčena a kterou si peněžní podniky udržují svoji mobilitu. Zahraniční úvěr bude pravidelně čerpán ve formě věcné zápůjčky, t. j. v dodání potřebných statků, nutných k vedení války, resp. k zaplacení těchto statků v třetím dodávajícím státě.

Aby státy čelily za války inflačním účinkům, které mohou nastat, musí připravovat a uplatňovat zásahy rázu peněžně organizačního a rázu cenového. Ovšem ústřední stanovení cen pak znamená řízené hospodářství, t. j. státní hospodaření s věcnými prostředky, potřebnými k vedení války. A tak se ukazuje, že nutným doplnkem finančního plánu je vypracování podrobného plánu pro řízené hospodářství.

Kdyby se opatrování věcných potřeb za války mohlo dít jen z prostředků, které má stát sám, t. j. kdyby stát vedoucí válku byl dokonale soběstačným, vyšli bychom s metodami, které jsme v hrubých rysech uvedli. Jakmile je stát nucen i za branného konfliktu udržovat styk s cizinou, t. j. dovážet potřebné suroviny nebo polotovary a hotové výrobky, vybaví se nám další problémy. Nehledíme-li k úvěrovým transakcím v cizině, o nichž jsme se zmínili u zahraničního úvěru, je dán rámeček možnosti dovozu statků z ciziny množstvím zlata a devis, resp. možností vlastního vývozu, který ovšem podstatně klesne. To znamená, že válka sníží možnost mezinárodní směny. Dojde-li tedy k brannému konfliktu, musí býti učiněna určitá opatření, která zabrání úniku kapitálu a úvěru z ciziny poskytnutých za hranice. To tedy značí přísně vázané devisové hospodářství.

Naznačili jsme v hrubých rysech problematiku financování války. Tím jsme ovšem téma nevyčerpali, neboť je třeba učiniti ještě mnohá jiná opatření měnová, peněžně-organizační, administrativní, danově-technická a pod. Skutečnosti a zkušenosti ze světové války prokázaly nedostatečnost hospodářských a finančních příprav a proto se ve všech dnešních státech věnuje tomuto problému mnoho pozornosti. Válka klade na státní hospodářství mnoho úkolů. Jelikož pak státní hospodářství probíhá peněžně, jeví se tím větší potřeba tohoto peněžního hospodářství.

Je pochopitelné, že ohromná spotřeba v moderní válce za použití všech vymožeností nové válečné techniky vede k tak velkým výdajům, že je nelze hradit z přímých pramenů přítomné doby. Na druhé straně nelze však chtít, aby výdaje na válku, vedenou jednou generací, měly být výhradně placeny generací druhou. Proto se jeví potřeba spravedlivého rozvrhu — a k tomu je třeba určitého plánu. Jak už vysvítá z uvedeného, nelze provádět přípravu opatření samostatně; všechna opatření pro případ války jsou spolu tak skloubena, že je nutná nejužší spolupráce, mají-li splnit svůj úkol, totiž posílit obranný potenciál k nejvýše dosažitelné hranici.

Problém válečného financování je závislý na hospodářských a sociálních poměrech ve státě. Tak ve starověkém Orientě financoval válku panovník, který se staral o výstroj svých vojáků a místo žoldu jim přiznával nárok na kořist. Už ve starém Řecku byla vyspělá povinnost občanská, projevující se ochotou obětovat pro blaho státu

nejen životy, ale i statky. Tam tedy vydržoval vojsko stát, který za války sáhl i na chrámové poklady. V římské republice byla nejdůležitějším příjmem válečná kořist, z níž se hradily válečné výdaje. V císařské době se financovaly války zpravidla znehodnocováním peněz a ukládáním zvýšených dávek. Feudální středověk financoval válku převážně z pozemkové renty. Později byly válečné náklady kryty daněmi, z ušetřených pokladů a půjčkami, zvláště když čilý středověký obchod vybudoval peněžní hospodářství. Doba reformační a protireformační kryla část válečných výdajů zabavováním velkostatků, jež se prodávaly za hotové zámožné šlechtě a vojevůdcům. V době merkantilismu klade se při financování válek hlavní důraz na využití podnikatelských výnosů, tedy na daně.

Jestliže tedy ve starší době bylo ke krytí válečných výdajů použito výnosu z prodeje zabavených velkostatků a vůbec půdy, počíná se v moderní době používat úvěrového systému. Není už třeba, aby se platilo hmotou, nýbrž výnosem hodnoty. Před světovou válkou nebylo všude věnováno finančnímu problému dosti pozornosti. Výsledky se ovšem také ukázaly ve válce nebo těsně po ní.

Abychom si mohli učinit přirovnání s výdaji na světovou válku, uvádíme výdaje několika posledních válek před rokem 1914. Náklady na válku v roce 1870—1871 činily v Německu asi 2200 milionů marek, ve Francii skoro 10 miliard franků, v čemž jest započteno 5 miliard marek jako válečná náhrada. Náklady na válku v jižní Africe v letech 1899 až 1902 činily na anglické straně asi 211 a půl milionu liber, tedy kolem 5 miliard předválečných korun. Rusko-japonská válka si vyžádala u Ruska 2 a čtvrt miliardy rublů, tedy přes 6 miliard předválečných rakouských korun, u Japonska asi 2 miliard yenů, tedy přes 5 miliard rakouských korun.

Finanční náklady ve světové válce činily okrouhle 3000 miliard korun, v čemž nejsou zahrnuty všechny vzniklé škody. U všech států nastalo značné znehodnocení peněžní jednotky. Koncem světové války vykazovala německá marka disažio 40, anglická libra 12, francouzský frank 12, italská lira 25, rakouská koruna dokonce 60 procent. Některým státům se zdařilo krýtí válečné výdaje, aniž by bylo přikročeno k tisku nekrytých bankovek. Na příklad Anglie kryla 19.4% válečných výdajů ze státních příjmů, ostatní půjčkami na domácím a zahraničním trhu. V Německu už jedna třetina válečných výdajů byla kryta tiskem bankovek. V Rakousko-Uhersku byla kryta půjčkami jen jedna čtvrtina, tři čtvrtiny byly kryty úvěrem u cedulového ústavu, t. j. rozmnožením oběživa. Amerika, která vstoupila do války později, mohla zblízka studovati finanční metody evropských států a podle získaných zkušeností vypracovat svůj vlastní plán. Základním rozdílem v použití finančních metod od evropských států je, že válečné výdaje měly být uhrazeny daňovými výnosy a teprve rozdíl mezi těmito příjmy a výdaji na válku měl být kryt zápůjčkami. Americe se také zdařilo krýtí z daní kromě běžných výdajů celou třetinu válečných nákladů, ostatní bylo kryto půjčkami.

Bylo by předčasné posuzovat finanční metody nynější války, protože není znám budoucí vývoj. Ale už dnes lze soudit, že se financování provádí na zdravějších základech, získaných hlavně americkým financováním války, které ve spojení s dokonale řízeným hospodářstvím silně brzdí inflační účinky a důsledky.

Zkušenosti z minula a opatření dneška.

O významu a účelu válečného hospodářství v moderní válce jsme se zmínili. Totalita války má největší vliv na užité prostředky hospodářské. Každá válka — ať ve starověku, středověku nebo nové době vnáší do hospodářského života prvky ryze solidaristické, které zatlačují do pozadí individualistickou soustavu hospodářskou menší nebo větší měrou; míra je závislá na bohatství národa, technických prostředcích, válečné strategii, válečných cílech, dosavadní hospodářské soustavě a stupni totality války.

Až do světové války nebylo vlastně nikdy použito všech hospodářských sil k válečným účelům. Válka byla považována za konjunkturu válečných výrobců nebo dodavatelů, ač na druhé straně způsobovala značné nesnáze v omezování obchodu vnitřního i zahraničního, ukládáním kontribucí nebo daní, nedostatkem kapitálu a znehodnocováním peněžní jednotky. Vždy však odpovídalo použití hospodářských sil strategickému plánu a válečné technice. Ve starověku stačilo opatřit rekvisicemi a jiným způsobem dostatek obilí a krmiva pro armádní potřebu, aniž by bylo třeba zvlášť angažovat další hospodářské síly; válečná technika měla poměrně nízké požadavky.

Středověk už přináší další použití hospodářských sil. Změnou taktiky a válečné techniky se počíná tvořit válečný průmysl, který dotuje bojující armádu potřebnými zbraněmi (děla, pušky, náboje, vozy, atd.). Vedení války je dražší, nedostatek peněz nutí středověká knížata jen k udržování námezdních vojsk jen pro dobu potřeby. Války mají už širší odezvu na jednotlivá hospodářství: vysoké dluhy zatěžují státní hospodářství, výživa armád leží na bedrech selského stavu a ozbrojování vojska provádí zbrojní průmysl. Válečné hospodářství se projevuje především peněžně; peníze k vedení války se opatřují zvyšováním daní, cel, dávek, konfiskacemi a ukládáním válečných kontribucí.

V pozdějším novověku proniká stále více nutnost začleňování hospodářských prvků do vedení války. Objevuje se zvýšená potřeba železa, tedy těžký průmysl, zásobování vojsk a tím i větší potřeba zlata, resp. peněz. Bez úvěru nelze již vést válku. Už třicetiletá válka si vyžádala tak vysokého peněžního nákladu, že vzniklé dluhy nemohly být splaceny, a tak došlo k státním krachům. Vytvářela se zásada, že vést válku má smysl jen tehdy, jestliže náklady budou nižší než předpokládaný výnos v případě vítězství. Se zvýšeným používáním hospodářských zdrojů ve válce počíná se uplatňovat princip hospodárnosti. Stále však ještě nelze mluvit o mobilisaci hospodářské, nýbrž nejvýše o mobilisaci peněžního, resp. kapitálového trhu. Ani francouzská revoluce a napoleonské války neangažovaly plně národní hospodářství. Válka byla sice už tehdy dobrým odbytištěm pro různá průmyslová odvětví nebo zemědělství, jinak se však jevila s hospodářského hlediska jako rušivý moment, protože hospodářství nebylo v nejmenším ochotno jakkoliv se přizpůsobit vedení války a válečným cílům politickým. Snad jen při některých příležitostech a zcela výjimečně byla vynucena částečná mobilisace hospodářských sil, což v celkovém rámci nemělo významu. Tehdejší války nedovedly ještě spotřebovat tolik, kolik mohla vytvořit hospodářská produkce.

V druhé polovině 19. století a počátkem 20. století nabývá hospodářství stále většího významu ve vedení války. Válečné strany byly několikrát přinuceny ke skončení války pro nedostatek věcných prostředků, nutných k vedení vojenských operací. Počíná se proje-
vovat názor, že vzhledem k vysokým finančním nákladům na vedení války nemůže být válka sama dlouhá, protože hospodářská a hlavně finanční kapacita státu vedoucího válku dlouhé trvání neunes. Toto se pociťuje tím více, čím více věcných prostředků spotřebovala válka k vedení vojenských operací. V tomto vývojovém stadiu dochází k světové válce v roce 1914.

Už před vypuknutím války bylo několika jedincům jasno, že válečná technika bude velkým spotřebitelem statků a že bude nutno hospodářskou techniku připravit tak, aby výroba stačila krýt vojenskou potřebu. Zejména vojákům bylo známo, že intenzita zbraní v poli je závislá na výrobních možnostech. Proto v některých státech byly již před válkou vyráběny válečné prostředky (zejména střelivo) do zásoby, dále byly připravovány zásobovací plány pro armádu v poli na dobu pravděpodobného trvání války; tato délka trvání byla ovšem odhadována poměrně krátce. Ač se vědělo, že hospodářská opatření jsou stejně důležitá jako opatření vojenská, přece nebyla hospodářská příprava úměrná přípravám vojenským. Během celé války pokulhávala hospodářská a finanční opatření za válečně-vojenskou potřebou. Postupem dlouhé války podrobila si válka všechny síly národů. Technika se stala podstatným válečným činitelem a její pokrok si počal podrobovat všechny zdroje, a to dříve, než vůbec bylo možno tyto zdroje pro válku připravit a organisovat. Strategie změnila za války svůj obsah tím, že se stala organizací všech sil — tedy i hospodářských — pro vedení války. Vedoucí osoby si dovedly sice tyto síly podřídit, ale nestačily je dokonale organisovat, protože uvědomení o nutnosti použití těchto sil přišlo pozdě, až za války.

Hospodářsky tedy probíhala světová válka tak, že její počátek, t. j. mobilisace, nástup armád a první velké boje neměly skoro žádného vlivu na hospodářskou organizaci, ač ovšem hned na počátku vznikly kritické okamžiky. Teprve vlivem blokády se počíná urychleně organisovat náhražková výroba, provádí se soupis surovin, začíná se s nimi hospodařit. K získání nutných surovinových základů se provádějí různé vojenské akce. Pracovní síly nebyly rovněž organisovány. Teprve během několikaměsíčního trvání války se odvolávají z pole kvalifikovaní pracovníci do podniků důležitých pro obranu. Nedo-
statky ať potravin nebo statků, které vznikly přerušením mezinárodní směny nebo válečnou blokádou, nutily státy opožděně k různým hospodářským opatřením, k zavedení lístkového hospodářství, k stanovení maximálních cen na potraviny a pod. Tak vzniká postupně řízené hospodářství. Toto postupné a mezerovité zavádění novot během války — vnikání solidaristických prvků do převážně individualistických soustav — vykonávalo neblahý vliv na soukromé hospodářství vzhledem ke své neúplnosti a nedokonalosti, a vyvolávalo nepříznivou psychologickou odezvu. Nedokonalost řízení cenové politiky umožňovala přímo řetězový obchod. Získávání peněžních prostředků u cedulových ústavů, ať ve formě přímých půjček nebo směnečného úvěru, časté emise válečných půjček s možností upisovat nové půjčky starými, volné tvoření cen jako regulátora mezi výrobou a spotřebou vedlo

k jejich soustavnému zvyšování, zvyšování mezd a platů podle stoupající drahoty uspišovaly přímo projevení se inflačních důsledků.

Dnešní moderní válka pochopila nutnost podřazení si všech sil a tedy i hospodářských k dosažení vrcholného účelu, vítězství. Hospodářský řád, hovící mírovým poměrům, se rychle mění na takové uspořádání, které vyhovuje válečným cílům. Hospodářské soustavy, které ponechávaly jednotlivci volnost pořádat všechny prostředky podle vlastní potřeby, se přeměňují přijetím nového účelového souboru v hospodářské soustavy solidaristické se všemi důsledky pro jednotlivá soukromá hospodářství. Státy, které využívají všech hospodářských prostředků k vedení války, se starají nejen o armádu, ale i o lid, a to ovšem s tou změnou, že určují objektivní potřeby každého člověka. Tak vzniká válečné hospodářství, jehož obsahová náplň byla již svrchu uvedena.

Zdůrazňovalo-li se ještě počátkem světové války, že k válce je třeba peněz, praví se dnes, že k vedení války je třeba věcných statků. Dnešní finanční plány neřeší vlastně jen otázku opatřování peněžních prostředků, nýbrž jako nutný doplněk věcného plánu přispívají a umožňují získávání technického a statkového vybavení národa vedoucího válku.

Z těchto zásad plynou podrobná opatření, na nichž pozorujeme rozdíly proti světové válce. Tato nová opatření jsou ovšem tím účinnější, čím dříve a preventivně jsou provedena. Opožděná provádění válečné hospodářských úprav oslabují válečný potenciál.

Dr. LEOPOLD CHMELA.

ORGANISACE PRŮMYSLU V ČESKÝCH ZEMÍCH.

Příspěvek k dějinám vývoje
od dobrovolné organizace průmyslu k povinné.

Vládním nařízením č. 168/1939 Sb. z. a n., které bylo vydáno v červnu 1939, byly stanoveny některé hlavní zásady organické výstavby hospodářské v českých zemích. Před tím se rozvinula dosti široká veřejná rozprava o těchto zásadách. Odkazujeme v tom směru také na Obzor národohospodářský čísla 1—5 roč. 1939 (rozbory a náměty Faflovy a Mayerovy). Ministr obchodu byl zmocněn nařízením č. 168/39 provést postupně novou organizaci hospodářství. První je organizován průmysl. Stalo se tak v srpnu 1939 vládním nařízením č. 197/1939 Sb. z. a n. a vyhláškou ministra obchodu ze 4. listopadu 1939, č. 268 Sb. z. a n.

REDAKCE.

Snad jsme si při vyhlášení povinné organizace průmyslu českých zemí ani dosti neuvědomili, že jejím uskutečněním v rámci řízeného hospodářství současně se uzavírá kapitola dějin naší největší dobrovolné organizace hospodářské, jejíž kořeny sahaly do doby počátku tohoto století a rozmach do posledních 20 let.

Vývoj světového hospodářství i politiky ovlivnil přirozeně i zásady, na kterých byla dosud vybudována soustava našeho hospodářství a jeho organizace. Měníme i v hospodářských organizacích nový směr. Nejdříve se mohlo přistoupit k důslednému provedení v průmyslu, neboť právě zde byla vybudována organizace tak dokonale, že připouštěla rychlou přeměnu.